

PÁLL SZABÓ FERENC

AKI MEGELŐZTE KORÁT: FELVINCZI GYÖRGY

■ A színház, a színészet már az ókortól kezdődően fontos szórakoztató eszköznek számított. Hamarosan új szerepet is kapott: ugyanúgy, mint a televíziónak (újabban internetnek), napjainkban a színháznak nevelő, formáló, sőt helyenként véleményformáló szerepe volt.

Ez utóbbi szerepkörét ismerték fel a jezsuiták is, akik röviddel a rend megalakulása után az iskolai színjátszás legkövetkezetesebb híveivé lettek. A *Ratio Studiorum*, a jezsuiták oktatási elveit megfogalmazó alapmű előírta a növendékpapok és tanárok dramaturgiai képzését, a színelőadások rendszerességét. Ugyanakkor csak az épületes színdarabok bemutatását engedélyezték.¹

Ilyen előadásokra a Báthory István által alapított kolozsvári jezsuita intézményben is sor került még a 16. században,² de pár évtizeddel később az unitáriusok is kihasználták a nevelés (térítés?) ezen lehetőségét.

Az első unitárius diákelőadásra 1626-ban került sor, és a városban tartózkodó nemesi családok vehettek részt rajta (később ezt megismételték a városi polgárságnak). Kolozsváron tartózkodott Bethlen Gábor fejedelem is, tulajdonképpen miatta szervezték az előadást, de úgy tűnik, nem jelent meg³ (köztudott, hogy a kálvinista fejedelem és az unitáriusok viszonya nem volt felhőtlen).

1669-ben újabb előadásra került sor, ebben pedig minden bizonnyal aktív szerepet vállalt egy bizonyos Felvinczi György is, akinek talán itt kezdődik vonzalma a színház iránt.

Ezek az előadásokon a diákok játszották a szerepeket, a tanárok szigorú felügyelete mellett, és annak ellenére, hogy a színdarabok egyes esetekben jövedelmet generálhattak,⁴ senkinek sem jutott eszébe, hogy ezt hivatásának tekintse.

A 18. századtól kezdve a színház fejlődése egy másik irányból is elindult: a főnemesség kastélyaiban francia mintára gyakran mutattak be különféle tárgyú, műfajú színdarabokat. Természetesen ezekben sem játszottak hivatásos színészek, a nemesek vagy a kastélyok személyzete osztozott a szerepeken.

Idővel azonban hivatásos együtteseket is szerződtek, így Magyarországon, Erdélyben, megfordultak olasz operatársulatok, német drámai vándoregyüttesek, zeneszerzők. Ezek gyakran „turnéztak” is, vagyis a lekötött előadások megtartása után a közeli vagy távolabbi városok közönségét szórakoztatták. Az ilyen típusú előadások azonban nem váltak állandóvá, nem lépték át a véletlenszerűség határát.

A 18. század végén, a felvilágosodás korában, egy állandó színtársulat létrehozása amolyan nemzeti üggyé vált. Hosszú vajúadás után az első magyar hivatásos színházi előadásra 1790. október 25-én került sor Budán. Két évvel később Kolozsváron is megalakult a színtársulat. Az első előadást 1792. december 17-én tartották.

Mindezek ellenére száz évvel korábban már létezett egy kísérlet hivatásos magyar színtársulat létrehozására, ez a kísérlet a már említett Felvinczi György nevéhez fűződik.

Felvinczi életéről viszonylag kevés információ maradt fenn. A legtöbb adatot épp ő szolgáltatva I. Lipót császárnak címzett 1696-os beadványában.⁵

Ezelőttől is léteznek információk életéről, amelyekről, érthető módon, mélyen hallgat, viszont a *Fasciculus Rerum Scholasticarum*,⁶ a Gál Kelemen-féle iskolatörténet,⁷ illetve a nemrég kiadott Kénosi Tózsér–Uzoni Fosztó által írt unitárius egyháztörténet⁸ is megemlékezik.

Erről az esetről, amely szenzációt keltett az egész városban, így írnak Kénosi Tózsérék: „Vintzi György 1672. máj. 27-től 1673. ápr. 11-ig nők után bolonduló senior volt. Ekkor egy rossz személy miatt késő estve az iskolába vitetvén, békóba tették; ezt fenékövel felnyitotta, miért bilincsbe vervén kezeit, a senior lakában hajnalig őrizet alatt volt. Végre Szent-Iváni Dániel rektor, az egyház plébánosa, a legtekintélyesebb senatorok és patronusok birói székbe ülven össze, ez igen díszes társaság kezességére engedély adatott, hogy nem mint akarták, a városi, hanem az iskolai carcerbe zárassák, mely a seniori ház alatt volt.

Míg e határozatot hozták, a szolgálóiuk a cserjésből vesszőket hoztak, hogy ezekkel megverve büntetessék meg; de az ítélet ez volt: hogy fél évig békóba zárva az őrizeten kívül az intézet börtönében legyen fogva s letelvén ez az idő, innen, vagy elébb is, ha engedelmességet tanúsít és bűneiért bocsánatot kér, tisztességgel bocsáttassék el; ha nem, megvesszőzve, csapassék ki.

De a kezdetben ekkora dühre ragadtatott heves ifjú valamennyire lecsillapult, két hét és négy nap múlva a börtönben minden jóra fogadkozott; az előlülők kegyét kérte, ígérkezett, hogy bárhol rendelik, kész azonnal papi vagy rektori szolgálatot foglalni el; de még ha a szolgálat reményétől megfosztják is, csak gyakoroljanak vele irgalmat, mérsékeljék ítéletüket s már bocsássák őt szabadon.

Mínt hogy nem engedték tüstént szabadon, visszaesett nyakas megátalkodottságába s egy kis baltához jutván, feltörte a békót, a börtön ajtaját kitérte s a kerítésen át máj. 15-én hajnalra, még pitymallat előtt a városra kiment. Ezekért azonban miután megbűnhődött, keresztyéni élethez fogott s a toroczkai iskola rektorságát kapta meg Árkosi Dániel után.”

Úgy tűnik, hogy ez eset után Felvinczi élete nyugodtabbá vált. Kolozsváron telepedett le, ahol a városi közigazgatásban kapott szerepet, közben pedig költői tehetségét is kamatoztatta. Számos művet publikált, egyesek közülük népszerűekké váltak.⁹ Műveinek összefoglalását a korabeli Ajtai István teszi meg¹⁰ Felvinczi egyik alkotásának előszavában. A vers első szakasza tulajdonképpen Felvinczi dicsérete, célzással a költő anyagi helyzetére is:

*Sok újságot írt már e Magyar Poéta,
Kikben mesterségét versekkel mutatta,
Kíért megilletné tenyerét Moneta,
Verseit pediglen Borostyán Bokréta.*

A második szakaszban Felvinczi legismertebb művét említi, az 1693-ban, „megjobbított” alakban nyomtatott *Comico-tragoediát*, amely a korabeli iskoladarabok hagyományára épült:

*Ez első munkája s böttel sem utolsó
Mint osztozott volt meg Jupiterrel Pluto.*

*Melyet noha immár látott sok Olvasó,
De még ma sem tudják sokak mire való.*

Felvinczi egyik legkedveltebb verstípusa a 17. század elején divatos oktató-dicséret. Verseiben több mesterséget megdicsért-bemutatott, valószínűleg a tisztas haszon reményében. Erre a verstípusra utal a harmadik (árusok, kalmárok dicsérete), hatodik (nyergesek), hetedik (jó gazdaasszonyok) és nyolcadik (hegedűsök), tizennegyedik (prókátorok, ügyvédek) szakasz is:

*Az Árusokat is megditsérte szépen
A kik sokat járnak mind szárazon vizen,
Melyet kinyomtattak magok költségeken,
Megértvén s örülvén tisztas életeken.*

Felvinczi egészségügyi érdeklődését több vers bizonyítja. Neki köszönhető többek között a *Schola Salernitana* rendkívül népszerű szabályainak magyarra fordítása, egy betegségekről szóló verses összefoglalás (*Bellum morborum*, azaz: a nyavalyáknak egymás között való vetélkedések), a vérmérsékletek bemutatása (*Négy complexio*):

*A Salernitána Angliai Schola,
Egység tartásról mely verseket ira:
Ez még Magyar nyelven nem vala fordítva,
Azt is fordította Magyar Rhythmusokra.*

Történelmi érdeklődésére egy viszonylag korán fordított (1664-ban kiadott) műve utal:

*A Magyar Királyok emlékezetire,
Egy könyv van nyomtatva Királyok képire,
Titulussa szerint Mausoleum neve,
Ezt is fordította mind Magyar versekre.*

Ajtai nem említi szerzőnk egyik legismertebbé vált versét, a *Ritkán kellő híves szellő fű téged, Kolozsvár...* címűt, amely várostörténeti szempontból is fontos, mivel Kolozsvár utcáinak részletes bemutatását adja. A költemény furcsasága abban rejlik, hogy annak ellenére, hogy 1706-ban íródott, vagyis Erdély és Kolozsvár történetének egyik hányatott, konfliktusokkal terhes időszakában (a Rákóczi-féle szabadságharc a városra is erősen kihatott), ezekről az eseményekről nem esik szó.

Tíz évvel a vers megírása előtt azonban, 1696-ban, úgy tűnik, megint szorult a hurok Felvinczi nyaka körül, hiszen kénytelen volt elhagyni Kolozsvárt, Bécsbe menni és az osztrák császár kegyéért folyamodni. Ekkor írta meg híres beadványát, amely egy korszak születését jelent(h)ette (volna) a magyar színháztörténetben.

Bár valószínűleg szegénysége ecsetelésében költői túlzásokba esett, az illető dokumentum forrásértéke nem elhanyagolható. Felvinczi saját bevallása szerint korán árvaságra jutott, háza, vagyona sohasem volt, még az a kevés, amit összegyűjtött, az is rablók martaléka lett.

Mindezek miatt adósságokba keveredett, folytatja tovább Felvinczi a panaszkodást, ezért nem maradt más választása, mint Kolozsváron hagyni há-

rom gyermekét, és terhes feleségével együtt a császárhoz folyamodni segítségért. Még az útravalót sem tudták teljes mértékben előteremteni, ezért kéregeből tartották fenn magukat, csak így tudtak a császári udvarba jutni.

Bár az erdélyi állapotok a 17. század végén nem voltak rózsásak, nehezen hihető, hogy Felvinczit négyszer is kirabolták (kétszer a tatárok, kétszer a labancok), ráadásul tűzkár is érte.

Miután mindezeket felsorolta, előáll kéréseivel, amelyek művelődéstörténeti szempontból rendkívül érdekesek. Amellett, hogy Felvinczi pillanatnyi helyzetére gondol (pénzbeli segílyt kér, adómentességet és a hitelezők üldözése elleni védelmet), hosszabb távon is szeretné igénybe venni a császári kegyet: arra kér engedélyt, hogy ő és az általa verbuvált csapat Magyarországon és Erdélyben a helyi lakosság erkölcsi javulása érdekében színdarabokat írjon és adhasson elő, latin és magyar nyelven, vagyis engedélyt kér az első magyar hivatásos (vándor)színtársulat felállítására.

Lipót császár válasza viszonylag hamar megérkezett,¹¹ 1696. október 23-án engedélyezte, hogy latin és magyar verseket írthasson, víg- és szomorújátékokat, bohózatokat adhasson elő társaival Magyarországon és Erdélyben, illetve a hozzá kapcsolt részek királyi és mezővárosaiban, falvakban, országgyűlések, vásárok és más gyülekezések alkalmával. Ugyanakkor a császár kiemeli a színház nevelői, tanítói szerepét, intve Felvinczit, hogy a színdarabok tisztességesek és erkölcstelenségtől mentesek legyenek. Mindezek ellenőrzését, vagyis a cenzúra jogát a császár az illető helységek tanácsaira bízta.

A császár feltűnő kegyel teljesítette Felvinczi másik fő kívánságát is: azért, hogy adósságait rendezhesse és családját fenntarthassa, minden rendes és rendkívüli adó és közteher hordozása alól mentesítette, addig, amíg fekvő vagyont (ingatlant) szerez. Mindössze egy kiadástól nem kímélhette meg: a tanácsnak, vagy ha uradalmában van, a földesúrnak köteles jövedelmének legkevesebb tizedrészét kifizetni.

A császár adománylevele nagymértékben elősegíthette volna a magyar hivatásos színjátszás létrejöttét, hiszen az adománylevélből kitűnik, hogy a császár szívügyének tekintette nemrég megszerzett tartományainak kulturális felvirágoztatását is.

Sajnos jelenlegi tudásunk szerint Felvinczi nem élt a lehetőséggel, az általa elképzelt színtársulat valószínűleg soha nem alakult meg.

■ JEGYZETEK

1. *Magyar Színháztörténet 1790–1873*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1990. 22.
2. Veress Endre: *A kolozsvári Báthory-egyetem története lerombolásáig*, 1603-ig. Erdélyi Múzeum XXII. évf. 1906. 178.
3. Ferenczi Zoltán: *Adatok az iskolai színjáték és Felvinczi György életéhez*. Irodalomtörténeti Közlemények VII. 1. 1897. 73.
4. A kolozsvári unitáriusok polgároknak bemutatott előadásán valószínűleg létezett belépődíj, esetleg adományokat gyűjtöttek, legalábbis erről tanúskodik néhány bejegyzés a *Fasciculus Rerum Scholasticarum*-ban.
5. A teljes beadványt publikálta többek között Ferenczi Zoltán: i. m. 73–86.
6. A mindenkori „iskolafőnökök” (seniorok) naplói, számadásszerű feljegyzései. Az első kötet jelent nyomtatásban (Edit Dományházi – Miklos Latzkovits: *Fasciculus Rerum Scholasticarum Collegii Claudiopolitani Unitariorum 1626-1696*. I. Szeged, 1997), a második kötet kiadása, amelyben Felvinczi esete is szerepel, az előzetes tervekkel ellentétben elmaradt.
7. Gál Kelemen: *A Kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568–1900)*. II. Kvár, 1935. 276.
8. Kénesi Tózsér János – Uzoni Fosztó István: *Az Erdélyi Unitárius Egyház története*. Kvár, 2005.
9. Stoll Béla: *Felvinczi György versei*. Irodalomtörténeti Közlemények 1954. 58. évf. 3. füzet. 334–337.
10. A teljes vers elolvasható Stoll Béla tanulmányában.
11. Az említett adománylevelet több szerző is feldolgozza, Jakab Elek rövid kivonatát is adja (Jakab Elek: *Kolozsvár története*. III. Bp., 1888. 56–57.